עגנון והגהת המהדורה הראשונה של כתביו

● א. מ. הברמן

ארבעת הכרכים הראשונים של „כל סיפורי שמואל יוסף עגנון" הופיעו בלייפציג בשנת תרצ"א, אבל הטיפול בהם ובהכשרתם לדפוס התחיל כמה שנים לפני כן בצוויקאו שעל יד לייפציג. סיפורי עגנון היו צריכים להיות הספרים הראשונים של הוצאת שוקן שעמדה להיווסד, ומר ש. ז. שוקן ז"ל רצה שהספרים יצאו בצורה של הספרים המופיעים בבתי ההוצאה המעולים שבגרמניה, ויהיו למופת. והיו כמה בעיות שחיכו לפתרונן: בעיית האות, התבנית, רוחב השורה וכדומה. כמו כן היה צורך

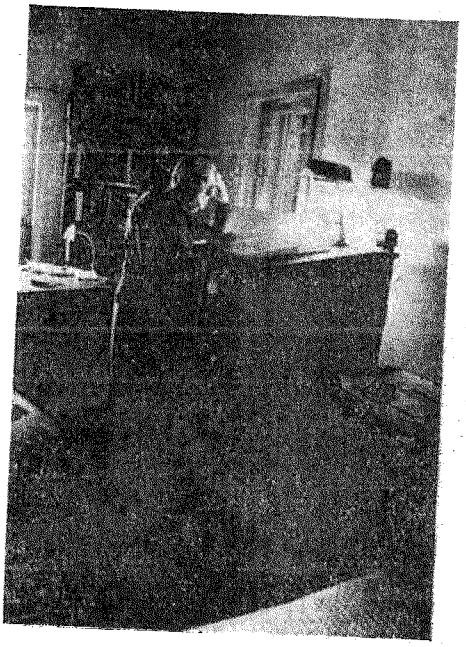

ש"י עגנון ז"ל לפני עמוד הכתיבה שלו

להזמין דוגמאות מבתי דפוס שונים ולהחליט למי מהם תימסר העבודה. כך עבר זמן רב, ועד שלא נפתרו כל הבעיות אי אפשר היה להתחיל בהדפסה.

עגנון, שישב בארץ־ישראל, שאל מדי פעם בפעם: מתי יתחילו בהדפסה? ובאחד ממכתביו אף סיפר על חלום שחלם. בחלומו ראה שאנשים מכים אותו. שאל: מדוע אתם מכים אותי? ענו לו: אנו מכים אותך, משום שאינך מפרסם את סיפוריך...

בשנת 1929 נפתרו כל הבעיות וכתב־היד נמסר להדפסה לבית דפוס דרגולין בלייפציג, שנחשב לאחד מבתי הדפוס המשובחים בגרמניה. הסידור היה סידור־יד, ושפע הארתיות שנמצאו בבית הדפוס איפשר לסדר את כל ארבעת הכרכים מבלי לפזר חלק מן הסדר. כל הסדרים היו נכרים ויהודי אחד שימש מגיה־הבית. בסוף שנת 1929 בא עגנון לגרמניה, כדי לגמור את מלאכת ההגהה במקום. הוא היה בא כל יום לבית הדפוס והגיה כל עמוד כמה פעמים. אני ישבתי אז בצוויקאו והייתי בא מפעם לפעם ללייפציג, כדי לעזור לעגנון בהגהות האחרונות. וההגהה היתה בדרך זו: קיבלנו שני טפסים, אחד לעגנון ואחד עבורי, ונקבע, כי כל אחד יגיה מה שלפניו, ורק לאחר שתיגמר קריאת גליון אחד או שנים נשווה את התיקונים. מסתבר שכל סופר רגיש לגבי טעויות דפוס, אבל עגנון סבל ממש כאב גופני כשנתקל בטעות, ובעיקר בטעות חוזרת, והדברים היו ניכרים בפניו. לפעמים מצאתי אני טעות, שעגנון לא הרגיש בה, ואז היה מודה לי כמה פעמים בהדגשה יתירה. ועם זאת היה מצטער, שהוא עצמו לא השגיח באותה טעות. על לבטיו בעניין ההגהה יעיד השיר „שבחו של נח", שחיבר בימים ההם והורשיתי להעתיקו. וזהו השיר:

שבחו של נח

אֲנִי יוֹשֵׁב בְּלַייפְּצִיג
בְּלִי שׁוּם הַנָּאָה,
כָּל הַיּוֹם הֲנֵנִי עָסוּק
אַךְ וְרַק בְּהַגָּהָה.

וְאִם תִּקַּנְתִּי תֵּבָה אַחַת
כְּמוֹ שֶׁהִיא צְרִיכָה לִהְיוֹת,
בְּאוֹתוֹ תִּקּוּן עַצְמוֹ
צָצוֹת שְׁתֵּי שְׁגִיאוֹת.

וַאֲנִי קוֹרֵא לַמְּסַדֵּר
וְאוֹמֵר לוֹ כָּכָה:
נִשְׁתַּדֵּל נָא, אֲדוֹנִי,
שֶׁתְּהֵא הַתֵּבָה כַּהֲלָכָה.

שֶׁכְּדֵי לַעֲשׂוֹת תֵּבָה אַחַת
צְרִיכִין הַרְבֵּה כֹּחַ...
עַתָּה אָבִין, עַתָּה אֵדַע
שִׁבְחוֹ שֶׁל נֹחַ...

בסוף השיר העיר עגנון בהערה למלה „תיבה" שבראש המחרוזות השישית: „המלה ‚תיבה' נופלת על מלה שכתוב וכן על ארגז, עיין בכל ספרי בדקדוק". וכשדיברתי את השיר ב„הארץ" בשנת 1958, ליובלו השבעים של הסופר, העירותי, כי ר' משה מקובדין אמר על הכתוב „ויאמר ה' לנח, בא אתה וכל ביתך אל התבה" (בראשית ז, א) — אם אדם כותב תבה, עליו להכניס את עצמו כולו, על דמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, לתוך אותה תבה ובמה הוא מקיים את דברי ה', ומספרים, כי מי שהוא הביר על כך ואמר: האם אפשר שאדם גדול יכניס את עצמו לתוך תבה קטנה? על כך אמר ר' משה: אדם החושב את עצמו גדול מתבה שבכתב — עליו לא אמרתי מה שאמרתי. והוסיף ואמר: באותו עניין נאמר גם כן: „נהר תפשה לתבה" (שם ו, טז) — על האדם להכניס זוהר, היינו אור, לתבה שהוא כותב.

עגנון ישב אז בגרמניה קרוב לשנה, היינו עד לגמר ההדפסה של ארבעת כרכי סיפוריו. תחילה חשב עגנון לקרוא לכתביו „באוהל ביתי", ואף כבר סודר שער כזה, אבל לבסוף הוחלט לקראם „כל סיפוריו של ש"י עגנון".

ועדיין לא נקבע שם סופי לבית ההוצאה. הספרים הראשונים הופיעו כאמור בשנת תרצ"א ושם ההוצאה הוא: „שוקן קומאנדיט גזלשאפט אויף אקציען / מחלקת הוצאת ספרים", ברלין תרצ"א. רק החל בחלק החמישי של סיפורי ש"י עגנון הופיע השם „הוצאת שוקן".

מכתב מאת עגנון לש. בנציון *)

שארלוטנבורג, 23.5.1913

דודי מחמדי, ממש לפני בוא כרטיסך זכר זכרתיך וישעשעתי את נפשי בהגותי בך. גם אמרתי לכתוב אליך מן אשר אתי ולשאול בשלומך. והנה בא כרטיסך. הלא דבר הוא! הרבה אני מצטער שאין אני יתה בא"י למען היות לך לגולשאפט') תחת חבר בריתי יפו הגם להיות לעזר לך בהעתקת כתביך לדפוס. לא יתואר כמה שש אנכי על יצירתך ברבים. ואף אני אעשה האעשה בזה ר' אחרי אשר תבוא בדפוס ואכתוב הערכה מפורטת למען ידעו את כל הטוב הצפון בהם. — למעשי ולשלומי אתה שואל? — אין עשיה ואין שלום. לומדים כאן עברית כדי אמירת שלום בהברה ספרדית, והעשיה — קב חרובין בשבת. ואמנם יש לי שני תלמידים הגונים. ואחד יועץ השיר ברלין והשני משורר צעיר ולו יד ושם בהר־חשובים שבמאספים השירתיים. מהם יש לי קצת נחת ואף אני רצוי להם. — הערותיך לרשימתי מטהו של שלמה יעקב כולן צדקו יחדיו. אבל מה שוערערת עלי שדתנו של כפרי אמיר, שהזמינו אותו לפסח, אין נותנים לו לבוא ברגל, שעור זה מופרך במקצת. כי כן דרך הבחורים שהלכים לכלותיהם, שבסמוכות, ברגל, ומה גם בערב פסחים שאין להכפריים פנאי. בעיני ראיתי כך ולא עוד אלא מעשה בבחור אחד שיצאה נשמתו בדרך. ואף על פי כן יצרי השיאני להתגנדר בשלמה יעקב ולשלוח אחריו דוקא עגלה ומר סים ועדל אחד. אבל סוף סוף שלמה יעקב חתן חתוף והייתי חושש לעבור על המידה. ומה שכתבת שתסר תיאור שיטוי המצב שבא בחיי שלמה יעקב ואחר איירוסיו, יפה העירות ואמת העירות וחדאי ובחדאי חסר. —

הכבר קבלת את התמונות שישלחתי לך, היאות בעיניך? רצה נא את מנחתי, מנחת שני! כמו 4 הפרנק הואל נא ושלח לי מכ"ע') ספר חדשבון. אני חולה וקודח. הסבי ה' בקרחות ובשבוש הזה מצד החום בבשרי ועד שצמחו לי שערות באצבעותי.

ומה אצלך, אדון? מתי יצא כנסת סתבור' ר

*) מארכיונו של ש. בן־ציון בגנזים.

הבוקר (17.3.70) 63:27-63 עמ' 20